

ГЕНЕЗИС ПОВНОВАЖЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ**THE GENESIS OF POWERS OF THE SUPRIME COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE EXAMPLE OF UKRAINE END SOME COUNTRIES OF THE WORLD**

Лазоренко Є.Ю., прокурор відділу організації і забезпечення підтримання публічного обвинувачення в суді

Чернігівська обласна прокуратура,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології

Академія державної пенітенціарної служби України

У статті автор розглядає питання визначення місця, ролі та повноважень судів касаційної інстанції. Застосовуючи історичний метод, автор аналізує матеріальне та процесуальне законодавство до та після проведення в Україні відповідних реформ кримінальної юстиції у 2012 та 2016 роках на предмет того, яким чином Верховний Суд реалізовує свої повноваження, в чому вони полягають та які специфіки закріплено.

Зокрема, розглянуто питання ухвалення Верховним Судом прецедентних рішень, на кшталт тих, що розповсюджено в країнах англосаксонської правової сім'ї. Так, у статті наводяться положення Законів України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 та 2016 років, норм Кримінального процесуального кодексу України 2012 року та змін, що вносились у нього наступними роками.

Також, застосовуючи порівняльно-правовий метод дослідження з метою визначення того, чи є така діяльність вітчизняного касаційного суду новаторською і як вона узгоджується з принципом розподілу влади, автор звернувся до законодавства країн континентальної Європи, зокрема Польщі та Франції. Автором звернуто увагу на особливості повноважень Верховного Суду Польщі щодо надання правових висновків із приведенням відповідних норм Кримінального процесуального кодексу Польщі. Повноваження Касаційного суду Франції автором статті розглянуто в розрізі процедур, що застосовуються для перегляду кримінального провадження.

Також у статті аналізуються чинники, які сприяють появі в країнах романо-германської правової системи характерних для країн загального права повноважень Верховного Суду приймати рішення, якими доповнюється писане право.

Також у статті проаналізовано й особливості функціонування судової системи і повноваження Верховного Суду в кримінальному процесі Великобританії та США. Зокрема, автором описано наслідки набуття Великобританією членства в Європейському союзі, які одразу знайшли своє відображення на структурі судової системи. Крім того, у статті наводяться положення писаних норм права Сполученого Королівства та США, якими окреслено повноваження касаційних судів.

Ключові слова: *судова влада, прецедент, касаційне оскарження, кримінальне провадження, правова система.*

In the article, the author examines the issue of determining the place, role and powers of the courts of cassation. Applying the historical method, author analyzes the substantive and procedural legislation before and after the implementation of the relevant reforms of criminal justice in Ukraine in 2012 and 2016 in terms of how the Supreme Court exercises its powers, what they are and what specifics they contain.

In particular, the issue of the adoption by the Supreme Court of precedent decisions, similar to those common in the countries of the Anglo-Saxon legal family, was considered. So, the article contains the provisions of the Law of Ukraine «About the Judicial System and the Status of Judges» of 2010 and 2016, the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012 and the changes that were made to it in subsequent years.

Also, applying the comparative legal research method in order to determine whether such an activity of the domestic cassation court is innovative and how it relates to the principle of separation of powers, the author turned his attention to the legislation of the countries of continental Europe, in particular Poland and France. The author draws attention to the peculiarities of the powers of the Supreme Court of Poland regarding the provision of legal opinions, indicating the relevant provisions of the Criminal Procedure Code of Poland. The author considers the powers of the French Court of Cassation in the context of the procedures that are used to review a criminal case.

Also, in the article the author analyzes the factors that contribute to the emergence in the countries of the Romano-Germanic legal system, characteristic of common law countries, the powers of the Supreme Court to make decisions that supplement written law.

In addition, the article also analyzes the features of the functioning of the judicial system and the powers of the Supreme Court in the criminal process of Great Britain and the United States of America. In particular, the author describes the consequences of Britain's acquisition of membership in the European Union, which were immediately reflected in the structure of the judicial system. In addition, the article contains the provisions of the written rules of law of the United Kingdom and the United States of America, which outlined the powers of the courts of cassation.

Key words: *judiciary, precedent, cassation appeal, criminal proceedings, legal system.*

Прагнення до утворення сильної та демократичної держави передбачає функціонування різних органів та установ, які в інтересах суспільства та від його імені виконують притаманні лише їм функції та завдання.

З часів, коли було запропоновано філософами та державними діячами розподіл влади народу на окремі гілки, створення у зв'язку з цим відповідних законодавчих, виконавчих та судових інституцій, минуло багато років, однак питання повноважень кожної із вказаних гілок, впливу однієї на іншу, а також поєднання повноважень різних гілок влади якимось одним органом, залишається актуальним і зараз.

Процеси глобалізації, які відбувались у минулому внаслідок війн, революцій, експансій та відбуваються зараз за рахунок утворення і функціонування міждержавних парламентських та судових органів, об'єднань незалежних країн в окремі союзи, перейняття молодими країнами

позитивного досвіду у формуванні та удосконаленні законодавства, в тому числі кримінального процесуального законодавства країн західної Європи та Північної Америки, впливає також і на законодавство України.

В останні майже десять років в Україні цей вплив особливо відчутним був у сфері кримінальної юстиції, внаслідок чого прийнято низку нових законів щодо регулювання діяльності суду, прокуратури, органів внутрішніх справ (далі – ОВС), служби безпеки, а також прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, який змінив процесуальний закон, що діяв з 60-х років минулого століття. Крім того, на їх основі було створено нові органи досудового розслідування, проведено реформування органів прокуратури та ОВС, деякі органи ще продовжують реформуватись, у тому числі судова гілка влади.

Судова гілка влади зазнала суттєвих змін. Передусім це відбулось унаслідок утворення нових судів касаційної

та апеляційної інстанції. Верховний Суд (далі – ВС) отримав нову структуру, а разом із нею – і нові повноваження в кримінальному процесі.

Аналогічні процеси реформування судової гілки влади відбувались і в інших країнах світу, хоч і в різний час у минулому. Саме результати таких реформ минулого в західних партнерів України слугували зразком для національного законодавства.

З огляду на це питання визначення місця, ролі й повноважень ВС у кримінальному процесі України, порівняння його з аналогічними процесами в країнах світу, які стали еталонами для акценту в Україні, є актуальними і сьогодні, адже процес реформування судової гілки триває.

Метою і завданням статті є аналіз змін чинного кримінального процесуального законодавства в частині визначення повноважень ВС у кримінальному процесі, в тому числі закріплення за ВС такого специфічного права, як прийняття рішень, обов'язкових до виконання суб'єктами владних повноважень, фактично судових прецедентів; проведення порівняльного аналізу зарубіжного досвіду формування та окреслення повноважень судової системи, на чолі якої виступає ВС, із розгляду кримінальних проваджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питання судового прецеденту як джерела права, визначення його дії в часі, забезпечення єдності судової практики розглядалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками в роботах Г. Бабенка, В. Бібіло, І. Голосніченка, Р. Давида, В. Джури, Р. Іванова, К. Коган, І. Назарова, Р. Кросса, В. Лазарева, Б. Малишева, М. Марченка, К. Міряшевої, О. Ригіної, О. Семухіної, М. Стойка, І. Туркіної, С. Шевчука, В. Шумілова, С. Шаталова.

Перш ніж перейти до аналізу законодавчих змін, необхідно визначити, що є повноваженнями конкретного органу державної влади.

Під повноваженнями слід розуміти сукупність прав та обов'язків органу державної влади, закріплених в окремих нормативно-правових актах або актах нормативного характеру, за допомогою яких він регулює суспільні відносини, що потрапляють у коло юрисдикції цього органу.

Відповідно, повноваженнями ВС у кримінальному процесі буде сукупність прав та обов'язків, визначених у Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та КПК України, за допомогою яких вирішується питання правильності застосування судами нижчих інстанцій норм матеріального та процесуального законодавства під час розгляду кримінального провадження або питань, що пов'язані з ним.

Одним із ключових елементів розуміння сутності діяльності та повноважень ВС є визначення правової системи, в якій функціонує такий суд, і як вони впливають один на одного. Правова система передбачає особливості еволюції, структури, джерел, понятійного апарату, правової ідеології, правової ментальності [1, с. 19]. Різні національні системи права в сучасному світі в силу різночасності виникнення особливостей історико-державного розвитку відрізняються різними рівнями правової розвиненості, тобто різними ступенями і мірою наявності й вираження єдиних, загальноправових засад і положень [2, с. 68].

Інтерес для нашого дослідження насамперед представляють романо-германська (континентальна) та англо-американська (англосаксонська) правові системи. Саме вони, значний час функціонуючи та розвиваючись паралельно, створили притаманні лише для них підходи до визначення місця і ролі суду в житті суспільства, функціонування держави та розвитку права. Згодом межа, що відокремлювала їх, починає зникати внаслідок перейняття позитивного досвіду формування та вдосконалення права. Вказані правові системи почали набувати рис одна одної, тим самим збагачуючи своє національне законодавство, усваюючи білі плями та архаїчні елементи, залишаючись при цьому самостійними та унікальними.

Україна належить до країн континентального права, де ключову роль відіграють писані закони, які приймають представницьким органом. Саме за допомогою законів були створені органи судової гілки влади та відбулось наділення їх відповідними повноваженнями.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII) судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законом. Зміни до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3].

Положеннями ч. 1 ст. 124 Конституції України та ч. ч. 1, 2 ст. 5 Закону № 1402-VIII передбачено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, делегування або привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [4; 3]. У свою чергу ч. 2 ст. 125 Конституції України та ч. 2 ст. 17 Закону № 1402-VIII визначено, що ВС є найвищим судом у системі судоустрою України [4; 3].

До набрання чинності у вересні 2016 року Закону № 1402-VIII діяли положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI, які також передбачали існування єдиної судової системи на чолі з найвищим судом загальної юрисдикції – Верховним Судом України (далі – ВСУ), однак єдиною відмінністю, що суттєво впливала на його роль та повноваження у кримінальному процесі, було передбачено функціонування ще й Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ (діяв з 01.11.2010 р.) як суду касаційної інстанції [5], що здійснював свої повноваження з перегляду судових рішень, які набрали законної сили, тоді як ВСУ міг переглядати провадження лише в порядку ревізії.

Зокрема, КПК України, чинний станом на 05.10.2016 р., ст. 445 визначав, що підставами для перегляду судових рішень ВСУ, що набрали законної сили, є: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень (крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання); 2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень; 3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові ВСУ; 4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом [6].

У зв'язку з цим у трьох випадках із чотирьох ВСУ отримував провадження для формування єдиних та стабільних підходів у розгляді судами всіх інстанцій обвинувальних актів, правильності застосування ними норм матеріального та процесуального законодавства. Питання ж перегляду кримінального провадження ВСУ як судом касаційної інстанції було другорядним.

Наразі в Україні законодавець визначив місце ВС у системі судів загальної юрисдикції як найвищу судову інстанцію, роль якої відповідно до норм КПК України полягає в прямому перегляді в порядку касаційного оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанції.

Повноваження ВС згідно зі ст. 436 КПК України полягають у можливості: 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення; 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції; 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження; та 4) змінити судові рішення [7].

Крім того, ВС із прийняттям у 2012 році КПК України, як і ВСУ відповідно до КПК України (1960 року), отримав повноваження ухвалювати висновки з питань правильності застосування права. Натепер діяльність ВС не обмежується лише висновками щодо правильності застосування норм матеріального та процесуального законодавства шляхом тлумачення норм законів, а інколи полягає й у створенні нових норм процесуального закону, що більш характерно для судів Великої Британії та США.

Так, згідно з ч. 4 ст. 442 КПК України визначено, що в постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду. А вже в ч. 4 ст. 13 Закону № 1402-VIII вказано, що висновки щодо застосування норм права, викладені в постановвах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [7].

Наведені положення чинного законодавства раніше знаходили своє відображення в ч. 1 ст. 458 КПК України (нині вказана стаття, як і вся глава 33 «Провадження у Верховному Суді України», виключена з КПК України на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. 2147-VIII). Крім того, стара редакція КПК України передбачала обов'язковість висновків ВСУ не лише для всіх суб'єктів владних повноважень, під якими в більшості випадків розуміли органи досудового розслідування та прокуратуру), а й для судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із судовим рішенням Верховного Суду України [6].

Таким чином, визначене Верховною Радою України місце і роль ВС суттєво вплинуло і на визначення повноважень, якими наділений найвищий суд загальної юрисдикції, зокрема можливістю фактично приймати судові прецеденти.

Водночас визначення такого положення ВС в Україні не є новаторською діяльністю законодавчого органу чи історичного процесу, а результатом конвергенції законодавств країн континентальної Європи, а також правових систем світу, особливо романо-германської та англосаксонської.

Як в Україні, так і в Польщі та Франції, розгляд кримінальних проваджень у касаційному порядку перебуває у виключній компетенції ВС. Це закріплено у відповідних законах згаданих держав. Зокрема, у Польщі роль, місце та повноваження ВС у кримінальному процесі визначено Законом Польщі «Про Верховний Суд» [8] та КПК Польщі [9].

Так, ВС Польщі наділений майже однаковими повноваженнями, що й ВС в Україні, за виключенням лише в одного – ВС Польщі не може змінювати судові рішення [9], як це передбачено КПК України. Серед повноважень ВС Польщі також є надання висновків щодо порядку застосування норм права, і це повноваження на відміну від касаційного суду України може бути використане ВС Польщі не лише на стадії касаційного перегляду кримінального провадження, а й під час апеляційного оскарження самим судом [9].

У Франції Касаційний суд очолює систему загальних судів. Цей суд включає шість палат: п'ять по цивільних справах та одну по кримінальних. Постанови Касаційного суду ухвалюються однією з палат або представниками декількох палат, або пленумом [10, с. 66]. І хоча Касаційний суд на відміну від судів першої та апеляційної інстанцій не є судовим органом третьої інстанції, оскільки не

покликаний розглядати кримінальне провадження по суті, все ж розглядає провадження на предмет дотримання нижчими судами вимог права [11, с. 125]. Доречно буде зауважити, що КПК Франції, в тому числі й положення про касаційний суд, майже повністю лягли в основу КПК України.

Відповідно до вимог КПК Франції Касаційний суд за результатами перегляду кримінального провадження, згідно з наданими йому повноваженнями, має право: скасувати оскаржуване рішення та призначити новий розгляд у суді того ж рівня, рішення якого скасовано; ухвалити своє кінцеве рішення. Щодо ухвалення Касаційним судом кінцевого рішення, то, відповідно, такі рішення можуть бути прийняті в порядку так званої «касації в інтересах закону». Зокрема, таке положення відображено в ст. 572 КПК Франції [12], воно майже тотожне прийняттю в Україні ВС правого висновку.

Визначаючи обсяг повноважень суду та його вплив на право в країнах англосаксонської правової системи, передусім необхідно звернути увагу на Англію та Уельс, де зародилась та набула конкретних рис ця правова система.

Так, слід вказати, що суди Англії у XII – XVII століттях, вирішуючи конкретні кримінальні провадження та питання, пов'язані з ними, на підставі адаптації звичаїв, що діяли в тому чи іншому регіоні, створили систему принципів та доктрин кримінального процесу, які діють і сьогодні. Вони відображені в судових прецедентах, судових звітах та ін.

Саме судовий прецедент став основою законодавства, в тому числі кримінального процесуального. Незначна кількість писаних законів сприяла тій тенденції, коли саме суд визначає, що є нормою, тлумачить та застосовує її в конкретних випадках. У результаті історичного процесу в Англії та Вельсі сформувалась своєрідна ієрархічність судів загальної юрисдикції з розгляду кримінальних проваджень, насамперед це було пов'язано з тим, щоб визначити, які судові прецеденти мають вищу силу [13, с. 11]. Крім того, її заплутаність також залежить від багатьох факторів, починаючи від визнання вини обвинуваченим та закінчуючи способом розгляду такого провадження.

Так, суди загальної юрисдикції до 2005 року очолювали вищі суди Англії та Вельса: Суд корони, Високий суд, Апеляційний суд та Апеляційний комітет Палати Лордів. У 2005 році було прийнято Закон «Про конституційну реформу», який набрав чинності 3 квітня 2006 року. Цим Законом створювався незалежний від Палати Лордів ВС із власною системою судових призначень [14, с. 187]. При цьому поява ВС Сполученого Королівства не вплинула на якість зміни в системі судів вищих судів [10, с. 29].

Фактично Апеляційний суд з його повноваженнями хоч і виступає судом кінцевої інстанції (оскільки переглядає рішення з питань права, рідше з питань факта або факта і права, однак для цього необхідно отримати дозвіл суду, який ухвалив таке рішення, або самого Апеляційного суду), однак він приймає рішення, що й вітчизняний суд апеляційної інстанції (скасовує рішення нижчестоящего суду та ухвалює власний вирок, призначає новий судовий розгляд та інше).

Щодо ролі Палати Лордів до 2005 року та ВС Сполученого Королівства з 2005 року, то вона полягає у відправленні правосуддя в кримінальних провадженнях лише з питань права, які мають важливе суспільне чи державне значення [13, с. 120]. У свою чергу згідно з ч. 1 ст. 29 Правил Верховного Суду від 26.06.2009 р. № 1603 ВС наділений усіма повноваженнями як суди нижчих інстанцій, у зв'язку з чим може: а) підтверджувати, скасовувати або змінювати будь-яку ухвалу або рішення, винесене нижчим судом або цим Судом; б) передати будь-яке питання на розгляд Суду; в) призначити нове судове розслідування або слухання; г) видати наказ про виплату відсотків; г) вирішити питання процесуальних витрат [15].

Ще одним представником англосаксонської правової сім'ї є США, яка отримала у спадок від Англії не лише прецедентне право, а й складну судову систему. Водночас місце, роль та повноваження ВС мають свою унікальність, яка на відміну від Англії та країн континентальної Європи зумовлена існуванням змішаної апеляційно-касаційної процедури перегляду рішень у кримінальних провадженнях.

Засади організації федеральної судової влади у США визначені Конституцією 1787 року, згідно з розділом 1 ст. 3 якої судова влада США надається ВС та низовим (федеральним) судам, які «час від часу засновує Конгрес (на підставі законів). Крім того, ВС у своїй діяльності послуговується Регламентом ВС від 14.03.2005 р., розділи 3–7 якого визначають юрисдикцію та повноваження суду [16, с. 26, 37, 38].

Апеляційний процес США – одна з найскладніших стадій у кримінальному провадженні. Таке положення зумовлено великою різноманітністю форм апеляційного процесу. ВС, який очолює всю систему правосуддя США, проводить розгляд проваджень за процедурами «*appeal by certiorari*» та «*appeal of certificate*». За результатами розгляду кримінального провадження ВС наділений повноваженнями: залишити вирок першої інстанції в силі; скасувати вирок із закриттям провадження; скасувати вирок з направленням провадження в суд першої інстанції; змінити вирок [17, с. 120, 123, 125].

Вищі суди Великобританії та США внаслідок специфіки правової сім'ї та історичних процесів свою діяльність і повноваження спрямовують на формування законодавства шляхом прийняття рішень, що містять *stare decisis*, за результатами перегляду кримінальних проваджень. Така діяльність органічно поєднується з дотриманням принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Висновки. Процес реформування судової гілки влади в Україні та світі продовжується, зачіпаючи головним чином питання ролі, місця та повноважень ВС. Такий процес є підтвердженням того, що кримінальне провадження, яке складається з досудового розслідування та судового розгляду, є живим організмом, який підлаштовується під виклики сьогодення та зміни, що відбуваються у світі. Оформлення стійкої, незалежної та чітко вираженої в плані повноважень, особливо ВС, судової системи забезпечить єдність підходів до вирішення кримінальних проваджень.

Повноваження щодо ухвалення ВС в Україні рішень, якими усуваються прогалини кримінального процесуального законодавства, є позитивним результатом у перейнятті досвіду зарубіжних країн. Водночас цей процес потребує подальшого вдосконалення, в тому числі щодо запровадження додаткових вимог до процесуального оформлення постанов ВС, що містять правові висновки та позиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазарев В.В. Место и роль суда в правовой системе. *Журнал российского права*. 2014. № 10. Т. 2. С. 17–30.
2. Туркіна І.Є. Типологія правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2012. Вип. 10. С. 64–76. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/E-10.pdf> (дата звернення: 26.09.2021).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 26.09.2021).
4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.09.2021).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07 лип. 2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення: 26.09.2021).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (в редакції чинній станом на 05.10.2016 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20161005#Text> (дата звернення: 26.09.2021).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.09.2021).
8. O Sądzie Najwyższym: Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r., Dz.U. 2018 poz. 5. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2018000005/T/D20180005L.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
9. Kodeks postępowania karnego: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
10. Библио В.Н. Судебные системы зарубежных стран. Минск : Право и экономика, 2013. 100 с.
11. Потапенко С.В., Даниелян А.С. Судебное правотворчество в контексте правовой системы России: вопросы теории и практики : монография. Краснодар : Кубанский государственный университет, 2018. 153 с.
12. Code de procédure pénale de 08.04.1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154?etatTexte=VIGUEUR (дата звернення: 27.09.2021).
13. Апарова Т.В. Судьи и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. Москва : Институт международного права и экономики. Издательство «Триада Лтд», 1996. 157 с.
14. Назаров І.В. Судова система Великої Британії та її реформування у зв'язку із членством у Європейському Союзі. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 179–187. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8185/1/115_22.pdf (дата звернення: 26.09.2021).
15. The Supreme Court Rules: Rules Supreme Court of the United Kingdom. No. 1603 (L. 17). Made 26th June 2009. URL: https://www.supremecourt.uk/docs/uksc_rules_2009.pdf (дата звернення: 26.09.2021).
16. Ригіна О.М. Верховний Суд США: становлення, особливості компетенції та роль у формуванні конституційного ладу держави (1787–кінець ХХ ст.) : дис. ... кан. юрид. наук : 12.00.01 ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 146 с.
17. Стойко Н.Г., Семухина О.Б. Уголовный процесс в США : уч. пособ. ; Краснояр. гос. ун-т. Красноярск, 2003. 315 с.